

ภิกษุคือสมัยพุทธกาล

ดร.อริเทพ ผาทา

อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

๑. บทนำ

เมื่อเอ่ยถึงพฤติกรรมที่เรียกว่าดี (มาจากภาษาบาลีว่า ฌมฺภ แปลว่า หัวดี) ในความเข้าใจของคนทั่วไปคงหมายถึง ความซนความแก่นของเด็ก ๆ ซึ่งความเป็นจริงแล้วเราอาจจะเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคำนี้ได้ ตามความหมายของพจนานุกรมไทย คำว่า ดี นั้น แปลว่า ไม่ยอมเชื่อฟังหรือทำตาม และมีคำอธิบายเพิ่มเติม คือ ดีดิ่ง หมายถึง การขัดขืนจะเอาชนะ ดีอด้าน หมายถึง ดีเสียจนชิน ดีแฉ่ง หมายถึง ไม่ยอมฟังเหตุผลขัดขืนไม่ปฏิบัติตามหรือไม่ยอมให้ความร่วมมือ* จากความหมายดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า พฤติกรรมที่เรียกว่า ดี นั้น เป็นพฤติกรรมที่ขัดขืนไม่ทำตาม ต้องการเอาชนะอย่างไม่มีเหตุผล

ในสมัยพุทธกาลนั้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศศาสนาแล้วทรงรับกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก ซึ่งต่างก็มาจากที่หลาย ๆ แห่ง ต่างจิตต่างใจ ดังนั้นจึงมักจะมีบางกลุ่มบางพวกที่มีพฤติกรรมที่เรียกว่า “ดี” รวมอยู่บ้าง ซึ่งภิกษุดีนี่เองที่เป็นต้นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยหลาย ๆ ข้อ จึงจะเห็นว่าภิกษุดีนั้นก็มีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ

ในอดีตการศึกษาพระพุทธศาสนาเรามักคำนึงถึงพฤติกรรมที่ดีของพระไม่มีใครสนใจศึกษาถึงพฤติกรรมด้านลบของพระ การมองพระแต่ในด้านดีนั้น เรามักจะให้ค่าพระสูงเกินกว่าความเป็นจริง เช่น เห็นว่าพระทุกรูปพระพฤติปฏิบัติชอบเหมือนกันหมด หรือเมื่อพบพระประพฤติไม่ดีก็เหมารวมว่าพระทุกรูปเลวเหมือนกันหมด ซึ่งสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า เรามองอะไร ๆ แต่ในด้านเดียวอย่างเดียวโดยไม่คิดถึงความผิดพลาด ก็มักจะทำใจไม่ได้เมื่อเวลาที่พลาดมาถึง เจกเช่นเดียวกับการมองพระเฉพาะส่วนดี เมื่อเจอพระทำไม่ดีบางคนถึงกับรับไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้เราต้องหันกลับมามองด้านลบอันเป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า ดี ของพระบ้าง เผื่อบางที่เราอาจจะได้แนวคิดอะไรดี ๆ ก็ได้

* ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕).

๒. สภาพของคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ก่อนที่จะก้าวไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของภิกษุได้นั้นผู้เขียนเห็นว่าควรที่จะต้องหันมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของสังคมาสงฆ์ในสมัยพุทธกาลเสียก่อนว่า ในบริบทของสังคมาสงฆ์หรือสังคมาในสมัยพุทธกาลนั้นภายในสังคมาจะมีกลุ่มคนหรือการจัดกลุ่มของบุคคลที่อยู่รวมตัวกันในลักษณะใดบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะเป็นที่แน่ชัดว่าแม้ว่าสังคมาสงฆ์จะไม่มีภารกิจจำกัดในเรื่องการคัดคนเข้ามาบวชในช่วงแรกเนื่องจากการคัดกรองจากผู้ที่มีความประสงค์จะเข้าสู่กระบวนการขัดเกลาโดยรูปแบบการศึกษาผ่านมิตติงคกรของสงฆ์ที่เรียกว่า “สังฆะ” ซึ่งมีระบบตรวจสอบภายในด้วยโดยการตรวจสอบกันและกันของสมาชิกภายในสังคมานั้นอยู่แล้ว แต่ถึงอย่างนั้น เราก็จะพบว่าภายในสังคมาสงฆ์นั้นมีระบบ “กลุ่ม” หรือคณะบุคคลที่มาจากสถานที่หรือระบบวัฒนธรรมเดียวกัน เมื่อเข้ามาสู่สังคมาสงฆ์ก็จะมีมารวมกลุ่มกันบ้าง แยกย้ายกันเป็นเอกเทศบ้างในการดำเนินชีวิตภายในสังคมาสงฆ์นั้น ซึ่งการรวมกลุ่มด้วยเหตุผลดังกล่าวก็ดี หรือการแยกตัวออกมาเป็นเอกเทศก็ดี ได้เกิดมีการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา โดยพฤติกรรมเหล่านั้นได้ส่งผลกระทบต่อพระธรรมวินัยหลายประการ ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๒.๑ การเกิดขึ้นของสังคมาสงฆ์

คณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นเริ่มก่อตัวภายหลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงค้นพบแนวทางใหม่ของการหลุดพ้นจากทุกข์แล้วพระองค์ก็เริ่ม นำเอาสิ่งที่ทรงค้นพบซึ่งเป็นผลที่ได้จากการค้นพบอันใหม่นั้นไปสั่งสอนหรือบอกแก่เหล่าชนซึ่งยังไม่รู้ให้รู้ให้เห็นตาม ซึ่งกลุ่มแรกที่พระองค์ทรงแนะนำคือ ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หลังจากนั้นก็มีมาณพน้อยชื่อว่า ยสกุลบุตร ได้มารับฟังธรรมจนบรรลุและบวชเป็นบรรพชิต ภายหลังจากก็มีบิดามารดา และสหายของท่านยสกุลบุตรได้มาแสดงตัวเป็นพุทธศาสนิกฝ่ายคฤหัสถ์ ซึ่งในครั้งนั้นถือว่า พระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก คือมีพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ครบ ในช่วงเวลาตอนที่พระองค์จะส่งสาวกไปประกาศศาสนานั้น ได้มีสหายของพระยสะออกบวชตามและบรรลุอรหัตต์ทั้งหมด จึงจะเห็นได้ว่าสังคมาสงฆ์ครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นด้วยจุดประสงค์ของการบรรลุธรรม คือเริ่มจากพระพุทธองค์ และทรงขยายจำนวนคณะหรือหมู่ขึ้นโดยการนำเอาธรรมไปเป็นจุดหมาย เมื่อเขาบรรลุตามพระพุทธองค์ก็ทรงส่งสาวกทั้ง ๖๐ รูปนั้น ไปประกาศศาสนาในดินแดนต่าง ๆ กัน

การเกิดคณะสงฆ์ตอนแรกเป็นคณะสงฆ์ที่บริสุทธิ์เพราะประกอบไปด้วยพระอรหัตต์ล้วน ๆ ภายหลังจากเมื่อเหล่าสาวกเหล่านั้นออกประกาศศาสนา ซึ่งผลของการประกาศนั้นต่างก็ได้ศาสนิกจากสถานที่ต่าง ๆ มารวมกันเป็นคณะอย่างมากมาย แต่เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าศาสนิกที่เกิดขึ้นภายหลังในส่วนที่เป็นภิกษุบริษัชนั้น สันนิษฐานได้ว่าจะบรรลุเป็นพระอรหัตต์เหมือนกันหมด เช่นกับคณะสงฆ์ที่ตั้งขึ้นตอนแรก ๆ คงจะเป็นไปไม่ได้

อนึ่ง ในการออกบวชของศาสนิกในระยะหลัง ๆ ได้เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ การคัดสรรบุคคลกรเข้ามาบวชโดยยึดเอาการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ก็คงไม่เหมือนตอนแรก คงเป็นการบวชตามศรัทธาและเป็นการบวชตามค่านิยมที่เกิดจากกระแสของข่าวเกี่ยวกับการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธองค์เป็นหลัก เมื่อจุดประสงค์การบวชไม่ได้มุ่งหมายเอาการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดเป็นหลัก จึงเป็นไปได้ที่คณะสงฆ์ในเวลาต่อมาซึ่งมีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น ๆ นั้น มีความแตกต่างในด้านความประพฤติ โดยเฉพาะจากการศึกษาพระไตรปิฎกเราจะพบว่า มีพระที่เป็นปุถุชนเพิ่มมากขึ้น และมีจำนวนมากกว่าพระที่เป็นพระอริยบุคคล ซึ่งกลุ่มของพระปุถุชนนี้เองที่จัดได้ว่าเป็น “กลุ่มพระภิกษุคือ” มากกว่าพระที่เป็นพระอริยบุคคลและพระที่เป็นกัลยาณภิกษุซึ่งมีอชยาศัยที่ประกอบด้วยธรรม

จะเห็นได้ว่าสภาพของสังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาลยุคหลังจากการส่งสาวกจำนวน ๖๐ รูป ออกประกาศศาสนานี้เป็นยุคที่อยู่ในช่วงของการก่อตั้งที่อาจมีการลองผิดลองถูกกันอยู่ของบรรดาภิกษุผู้บวชใหม่ ซึ่งมาจากสภาพแวดล้อม ครอบครัวย หรือมาจากวาระที่แตกต่างกัน ทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นอาจมีความแตกต่างกัน และเป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายในคณะสงฆ์อยู่เป็นประจำ

๒.๒ ลักษณะการรวมกลุ่มของผู้คนในสมัยพุทธกาล

อนึ่ง คนในสมัยพุทธกาลนิยมมีพรรคพวกไปไหนมาไหนก็นิยมไปเป็นกลุ่ม หรือนิยมเรียกกันเป็นคณะเป็นพรรคพวก เช่น กษัตริย์ลิจฉวี ซึ่งก็ไม่นิยมจำเพาะเจาะจงเรียกชื่อกษัตริย์องค์นั้นองค์นี้ ถ้ามาจากกรุงเวสาลีก็จะเรียกว่า กษัตริย์ลิจฉวี เป็นต้น ในส่วนของคนสามัญธรรมดา ก็เช่นเดียวกัน ก็จะเรียกชื่อในนามกลุ่ม เช่น กลุ่มภิกษุทิวกุมาร ซึ่งมีอยู่จำนวน ๓๐ คน ที่มีภักจะพากันออกไปหาความสำราญนอกเมืองเป็นประจำ ครั้งหนึ่งได้พาภรรยาของตนออกไปหาความสุขในป่า คนหนึ่งในนั้นไม่มีภรรยา เพื่อน ๆ จึงได้สั่งเอาหญิงบริการมาแทนแต่โซคร้ายที่หญิงบริการคนนั้นเกิดขโมยของมีค่าหนีไป พวกเขาจึงออกตามหาก็ปรากฏว่าไปพบกับพระพุทธองค์และถามพระพุทธองค์ว่า เห็นหญิงบริการคนนั้นไหม พระพุทธองค์จึงถามคืนว่าในระหว่างหญิงบริการคนหนึ่งกับการแสวงหาตัวตนของตนเอง พวกท่านจะเอาอย่างไร พวกเขาจึงตอบว่า เอาตัวตนดีกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงแสดงธรรมโปรดจนบรรลอรหันต์หมดทุกคน จากเรื่องราวที่กล่าวมานั้นจะพบว่า “พรรค” “กลุ่ม” หรือ “แก๊ง” นั้นเป็นเรื่องธรรมดาในสมัยพุทธกาลและเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของคนสมัยนั้น

ดังนั้น เมื่อคนเหล่านั้นบวชโดยส่วนมากก็มักจะบวชกันเป็นกลุ่มเป็นคณะ และเมื่อบวชแล้วก็มักจะอยู่รวมกลุ่มกันเป็นพรรคพวก หรือยึดอยู่กับกลุ่มของตนเองอยู่อย่างนั้น สาวกบางท่านถูกพระพุทธองค์ทรงตำหนิอยู่บ่อย ๆ เกี่ยวกับการรวมกลุ่มสนทนาหรือจะทำอะไร ๆ ก็มักจะทำเป็น

กลุ่มว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าทำเพราะการรวมกลุ่มมักจะเกิดการพุดคุย สนทนากันทำให้ไม่มีการเร่งปฏิบัติธรรมเพื่อหวังนิพพานหรือมรรคผลชั้นใดชั้นหนึ่งแต่อย่างใด

ในสังคมสงฆ์ก็เช่นกันเราจะพบว่าพระภิกษุที่บวชมาแล้วมักจะมีชื่อเรียกกันตามกลุ่มของตน เช่น ปัญจวัคคีย์ ซึ่งคำว่า วรรค หรือวัคคะ นั้น หมายถึง กลุ่มหรือพวก ซึ่งคำนี้ยังนำไปใช้กับกลุ่มพระที่มีพฤติกรรมหัวดีที่เกี่ยวสร้างความวุ่นวายให้กับคณะสงฆ์อยู่บ่อย ๆ ก็คือกลุ่มพระฉัพพัคคีย์หรือกลุ่มพวก ๖ ซึ่งกลุ่มนั้นจะมีพระอยู่ ๖ รูป เป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างของพฤติกรรมที่มักทำเป็นกลุ่มและพระที่อยู่กันเป็นกลุ่มจะด้วยความสนิทชิดเชื้อหรือด้วยเหตุผลอื่นก็ตาม มักจะมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่หลายที่และแต่ละครั้งที่กลุ่มพระเหล่านี้แสดงพฤติกรรมออกมาก็จะเป็นปฐมบัญญัติหรือเป็นเรื่องราวที่สงฆ์จะต้องนำไปโจทย์ฟ้องหรือกราบทูลให้แก่พระพุทธองค์ให้ทรงทราบทุกครั้ง

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้น เราจะพบว่าสภาพการณ์ของคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลในหมู่สาวกที่มีศาสนทายาทเพิ่มมากขึ้นทำให้ไม่มีการควบคุมกันได้อย่างทั่วถึง เพราะมีพระที่เป็นปุถุชนมากกว่าพระอรหันต์จึงทำให้มีปัญหาอยู่ซึ่งปัญหาในสมัยนั้นก็ปัญหาที่สามารถแก้ไขได้โดยพระพุทธองค์เสียเป็นส่วนใหญ่ หนึ่งหากเราจะสรุปลักษณะของพระสงฆ์ในสังคมสมัยพุทธกาลนั้นเราสามารถสรุปหรือแบ่งกลุ่มตามประเภทหรือลักษณะของคุณสมบัติที่มีอยู่ได้ ดังนี้ คือ

๑. กลุ่มพระอรหันต์บุคคลผู้บรรลุเป็นพระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์
๒. กลุ่มพระกัลยาณปุถุชน ซึ่งเป็นพระสุปฏิปันโน ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
๓. กลุ่มพระหัวดี ได้แก่กลุ่มพระปุถุชนที่เกี่ยวก่อเหตุวุ่นวายในสงฆ์
๔. กลุ่มพระนวกะ ได้แก่พระที่ยังต้องศึกษาอยู่กับอุปัชฌาย์อาจารย์ยังไม่เป็นพระดี หรือยังไม่จัดเข้าในกลุ่มของพระดี แต่มีแนวโน้มที่จะเป็นไปได้อีก ๒ ฝ่ายคือ ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี ซึ่งก็จะเป็นไปตามการอบรมสั่งสอนของพระผู้ควบคุมเป็นหลัก

๓. ประเภทและพฤติกรรมของกลุ่มภิกษุดี

ในประเด็นต่อไปเราจะต้องศึกษาถึงพฤติกรรมของกลุ่มภิกษุดีว่ามีประเภทของการแสดงพฤติกรรมดีนั้นสามารถจัดประเภทและลักษณะของพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มหรือบุคคลนั้นอย่างไร ซึ่งประเด็นที่น่าจะนำมาวิเคราะห์ได้ต่อไปนี้ก็คือ (๑) ประเภทของภิกษุดี (๒) ลักษณะพฤติกรรมของภิกษุดี

๓.๑ ประเภทของภิกษุดี

สำหรับประเภทของพระหัวดีในสมัยพุทธกาลนั้น เราสามารถจัดแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) ประเภทรายบุคคล (๒) ประเภทกลุ่ม

สำหรับประเภทที่ ๑ นั้น เป็นการถือหรือแสดงพฤติกรรมถือโดยไม่อิงกลุ่ม คือ ลักษณะของการถือเกิดจากที่ฐิขของตนเอง หรือเกิดจากความต้องการของตนเองเป็นหลัก เช่นกรณีของพระอุปนันทศากยบุตร พระอุทายี พระฉันทะ หรือภิกษุที่ไม่ถูกระบุชื่อ อย่างกรณีพระภิกษุรูปหนึ่งเปลือยกายเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมนี้เป็นพฤติกรรมเฉพาะบุคคลไม่เกี่ยวกับกลุ่ม

ส่วนประเภทที่ ๒ เป็นการถือหรือแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปของคณะหรือกลุ่ม ซึ่งในเหตุการณ์บางเหตุการณ์แม้จะระบุชื่อของสมาชิกในกลุ่มเป็นผู้ทำแต่ก็มีชื่อเรียกรวม ๆ ของกลุ่มเสมอ เช่น กลุ่มพระฉัพพัคคีย์ กลุ่มพระสัตตรสวัคคีย์ กลุ่มพระชาววัชชี กลุ่มพระเทวทัตต์ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มพระหวัตถ์เหล่านี้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับพระศาสนา เพราะส่วนมากกลุ่มพระเหล่านี้จะมีอำนาจแฝงและมักใช้อำนาจในเชิงรัฐศาสตร์ในการต่อรองกับภิกษุกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งกลุ่มพระหวัตถ์เหล่านี้ก็จะมีสมาชิกมากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งจากผลการศึกษาในแต่ละกลุ่มมีบางกลุ่มที่สามารถระบุผู้นำคนสำคัญ ๆ ของกลุ่มได้ดังนี้คือ

ก. **กลุ่มพระฉัพพัคคีย์** ได้แก่กลุ่มพระภิกษุผู้มักก่อเรื่องเสียหายในคณะสงฆ์จำนวน ๖ รูป (ณ+วคค = พวก ๖) ซึ่งมีภูมิลำเนาที่แตกต่างกันแต่มีพฤติกรรมที่คล้าย ๆ กัน ได้แก่

๒ รูปนี้เป็นชาวเมืองสาวัตถี

- ๑) พระปณฺฑุกะ
- ๒) พระโลหิตะ

๒ รูปนี้เป็นชาวเมืองราชคฤห์

- ๓) พระเมตตียะ
- ๔) พระภุมมชกะ

๒ รูปนี้เป็นคณาจารย์ประจำอยู่ในภิกษุคิริชนบทแคว้นกาสิ

- ๕) พระอัสนธิ
- ๖) พระปุนฺหัพฺพสุกะ^๒

ข. **กลุ่มพระเทวทัตต์** ได้แก่กลุ่มพระภิกษุผู้มีอำนาจทางการเมืองอยู่ในมือเพราะถือข้างของพระเทวทัตต์ ซึ่งเป็นเจ้าชายกรุงเทวทหะมาก่อน และมีศักดิ์เป็นพี่ชายอดีตชายาของเจ้าชายสิทธัตถะด้วย จึงทำให้มีผู้เข้ากลุ่มและจงรักภักดีอยู่มาก เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดจากพระกลุ่มนี้มักจะมี ความรุนแรงถึงขั้นทำให้คณะสงฆ์ปั่นป่วนและมีปัญหา ซึ่งสมาชิกหรือแกนนำกลุ่มนอกจากจะมีพระเทวทัตต์แล้วก็มีพระโกกาลิกะ^๓ เป็นลูกน้องคนสนิท

^๒ ม.ม.อ. (บาลี)๒/๑๗๕/๑๓๗, ดูพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕/๔๔ และเล่มอื่นในส่วนของพระวินัย.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๑๗/๔๔๙.

ค. ศึกษากลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ปรากฏชื่อ เช่น พวก ๑๗ (สัตตราชวัคคีย์) ภิกษุชาวเมืองวัชชี, ชาวเมืองอาฬวี หรือถ้าไม่สังกัดเมืองใดเมืองหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็จะถูกกล่าวถึงในนามของกลุ่ม ภิกษุหลายรูป^๔

๓.๒ ลักษณะของพฤติกรรม

ในส่วนของการศึกษาพฤติกรรมนี้เราสามารถเล่าลักษณะของพฤติกรรมตามประเภทของพระหัตถ์ที่ปรากฏตามคัมภีร์คือ ในส่วนของรายบุคคลนั้น ท่านมีพฤติกรรมเช่นใดบ้าง หรือในส่วนของกลุ่มนั้นพฤติกรรมกลุ่มได้แสดงออกมามีลักษณะเช่นใดบ้างเป็นต้น ซึ่งประเด็นต่าง ๆ นั้นเราสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้คือ

(๑) พฤติกรรมรายบุคคล พฤติกรรมที่เรียกว่า “ดี” เป็นรายบุคคลนี้ เราจะต้องเห็นเบื้องต้นว่ามีลักษณะที่แตกต่างไปจากดีเป็นกลุ่ม ถ้าก่อความเสียหายก็เสียหายเฉพาะตนคือ ไม่ทำให้กลุ่มเสียหายด้วย เช่น

ก. พระอุทายี ท่านเป็นพระภิกษุที่มีคนนับถือมากรูปหนึ่ง มีลูกศิษย์มากไม่ปรากฏว่ามาจากเมืองอะไร เรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏกับท่านมักอยู่ในเขตของเมืองสาวัตถี ดังนั้น เราน่าจะอนุมานได้ว่าท่านเป็นคนเมืองสาวัตถี ท่านเป็นพระที่มีพฤติกรรมที่แปลก ๆ เช่น ท่านเป็นคนที่ไม่ชอบอึกา ก่อนบวชท่านเป็นนักแม่นธนู เคยมีอึกาบินเข้ามาใกล้กุฏิของท่าน ท่านเลยเอาธนูยิงเสร็จแล้วก็ตัดหัวกาเสียบหลาวไวยิมรั้ว^๕ เป็นเหตุให้ชาวบ้านติเตียนและพระพุทธรองค์ก็บัญญัติโทษเป็นอาบัติปาจิตตีย์

ครั้งหนึ่งมีนางภิกษุณีเข้าไปขอร้องให้ท่านเย็บจีวรให้ท่านก็รับปาก แต่ท่านกลับเขียนภาพลามก (ปักเป็นรูปคนร่วมสังวาสกัน) ไว้ตรงกลางและพับเก็บไว้ พอนางภิกษุณีมาเอาไปห่มก็ถูกชาวบ้านติเตียนว่า ทำไม่ถึงไม่กลัวบาป ไฉนอายุจนถึงกับเขียนภาพเช่นนั้นได้^๖

อีกครั้งหนึ่ง ท่านใช้อดีตภรรยาซึ่งบวชเป็นภิกษุณีซักผ้าที่เปื้อนคราบอสุจิ อันเนื่องมาจากการที่ท่านมักจะเข้าไปหาอดีตภรรยาที่กุฏิบ่อย ๆ และเปิดเผยอวัยวะเพศของตนให้กันและกันดู ทำให้ทั้ง ๒ เกิดอารมณ์ทางเพศแต่ไม่อาจจะร่วมเพศกันได้ พระอุทายีนั่นจีวรเปื้อนอสุจิและให้อดีตภรรยานำไปซัก^๗ ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์นี้ พระพุทธรองค์ก็ได้บัญญัติเป็นอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์

^๔ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๕๗/๗๓.

^๕ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๓๗๒/๕๐๑.

^๖ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๑๗๕/๓๔๓.

^๗ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๐๓/๒๖.

นอกจากนั้นท่านยังมีพฤติกรรมที่แปลก ๆ หลายอย่าง เช่น แสดงธรรมใกล้ ๆ หูของสีกา^๘ หรือจับต้องกายของมาตุคาม เป็นต้น

ข. พระอุปนันทศากยบุตร ท่านเป็นคนเมืองใดไม่ได้ระบุ แต่พฤติกรรมของท่านนั้นออกจะคล้าย ๆ กับพระอุทายี คือ ดื้อดึง ชอบลองของ หัวรั้น ชอบเป็นตัวก่อเรื่องหรือด้นบัญญัติเป็นประจำ พฤติกรรมบางอย่างของท่าน เช่น ครั้งหนึ่งได้มีลูกชายเศรษฐีคนหนึ่งเข้ามาพบท่านที่กุฏิและรับฟังเทศน์จากท่านจนมีความเลื่อมใสมากและปวารณาตัวว่า ถ้าท่านต้องการปัจจัย ๔ ก็ขอให้ออก ท่านจึงขอตกลงนั้นเลยว่า ถ้าจะให้จริง ๆ ก็ให้ถวายเป็นผ้าที่นุ่งมานั้นแหละ แม้ลูกชายเศรษฐีจะปฏิเสธเพราะนุ่งผ้ามาผืนเดียว เมื่อถวายเป็นแล้วจะเอาอะไรนุ่งกลับ ท่านก็ไม่ฟังยังคงพูดคำพูดเดิม ๆ จนลูกชายเศรษฐีต้องยอมถวายเป็น ทำให้ชาวบ้านติเตียนในภายหลัง^๙

อีกครั้งหนึ่งมีผู้นิมนต์ท่านไปปรับจีวร แต่ท่านบอกว่า ถ้าเป็นจีวรแบบที่ไม่ใช่ที่อาตมาใช้อยู่อาตมาก็ไม่รับหรอก^{๑๐} นอกจากนั้นในบางครั้งแม้อุบาสิกถวายเป็นค่าซื้อเนื้อท่านก็ยังรับ^{๑๑} หรือบางครั้งก็ยอมแลกผ้าสังฆาฏิกับผ้าของปริพาชก^{๑๒}

ครั้งหนึ่งท่านได้มีเรื่องกับภิกษุฉัพพัคคีย์ (พวก ๖) และท่านตั้งใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนแล้วแจ้งความประสงค์จะออกจากอาบัติกับสงฆ์ สงฆ์จึงให้ท่านอยู่ปริวาสเพื่อออกจากอาบัติแต่กลับตกเป็นเหยื่อของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ที่บังเอิญมาฉันอาหารร่วมกับท่าน แล้วพากันประจานความผิดของท่านต่อหน้าภิกษุอื่นว่าท่านเป็นพระแต่แกล้งทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนและยังไม่ละอายทั้งยังมารับบิณฑบาตรร่วมกับภิกษุอื่นอีก^{๑๓}

นอกจากนั้นพฤติกรรมบางอย่างของท่านยังทำให้หมู่คณะเอือมระอา เช่น การรับนิมนต์แล้วไปชักว่าเพื่อนเป็นเหตุให้หายกซึ่งเลื่อมใสท่านไม่ยอมถวายเป็นอาหารหรือประเคนอาหารกับพระรูปอื่น ท่านมาถึงแล้วก็กลับเลย ทายกเลยไม่ได้ถวายแก่พระรูปใดเลยเพราะเวลาล่วงเลยเที่ยงแล้ว^{๑๔} เป็นต้น

^๘ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๖๐/๒๗๖.

^๙ วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๑๔/๓๙-๔๑๐.

^{๑๐} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๓๒/๕๗.

^{๑๑} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๗๓/๑๐๗.

^{๑๒} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๙๓/๑๑๗.

^{๑๓} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๗๗/๒๖๙.

^{๑๔} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒๙๕/๔๓๗.

ค. พระฉันทะ ท่านเป็นคนหัวดีมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหลายอย่าง จนถูกพระวินัยธรไต่สวนอาบัติท่ามกลางสงฆ์ แต่ท่านกับพวกกลบเกลื่อนโยกโยไปมาว่า ใครต้อง ไหนหลักฐาน ต้องอาบัติเพราะเรื่องอะไร ท่านพูดมาหมายความว่ายังงี้ มีอะไรหรือเปล่า^{๕๔}“ทำนองนี้ ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ทำให้พระเถระผู้ใหญ่ต่างเอือมระอาเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็เกรงใจเพราะพระฉันทะเป็นผู้เคยอยู่ร่วมกับพระพุทธองค์เมื่อคราวเป็นเจ้าชายสิทธัตถะมาก่อน ซึ่งพฤติกรรมบางอย่างที่ท่านทำนั้นเป็นเรื่องของทิวดีต่อต้าน เช่น เมื่อทำผิดแล้วเพื่อน ๆ บอกว่าอย่าทำ ท่านก็ยังขึ้นทำไปอย่างนั้น^{๕๖} และมักจะบอกว่าผมยังไม่ได้รู้เลยจนกว่าผมจะได้ถามผู้อื่นที่รู้แล้ว ผู้เป็นวินัยธรจึงจะเลิกทำ^{๕๗} เป็นต้น

ง. ภิษุบางรูป เช่น กรณีที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้ภิษุเสพเมถุน และกำหนดโทษไว้สูงสุด ซึ่งภายหลังภิษุรูปหนึ่งก็คิดว่าปาราชิกเป็นการห้ามเฉพาะผู้หญิง จึงได้เสพเมถุนกับลิงตัวเมีย โดยคิดว่ามันจะไม่เป็นการผิดศีลข้อ ๑ ของปาราชิก^{๕๘}

(๒) พฤติกรรมของกลุ่ม พฤติกรรมหัวดีประเภทนี้มีการทำกันเป็นกระบวนการ ซึ่งกลุ่มที่เกิดขึ้นนั้นเป็นกลุ่มในเชิงสัมพันธ์ทางสายโลหิตบ้าง ทางสังคมบ้าง และเราจะพบว่า ความดีของกลุ่มนี้ก่อให้เกิดปัญหาความวุ่นวายต่อสังคมมาก เช่น

ก. กลุ่มพระฉัพพัคคีย์ พฤติกรรมของพระกลุ่มนี้นั้น ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ก่อความรำคาญ หรือก่อความวุ่นวายในคณะสงฆ์อย่างเดี่ยว ผลของพฤติกรรมได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างแต่เป็นความต้องการที่จะเอาชนะคน/กลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในคณะสงฆ์ และมักจะก่อกวนการปฏิบัติหน้าที่ของพระอรหันต์บางรูป เช่น พระทัพพมัลลบุตร เป็นต้น ในสมัยหนึ่งเพราะความโกรธในพระทัพพมัลลบุตร ผู้เป็นภักตทุเทศก์ผู้บรรลอรหันต์แล้วที่นิมนต์พระชัมพูกะและพระเมตติยะซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มของพระฉัพพัคคีย์ไปฉันอาหาร แต่ทนายถวายแต่ปลายข้าวกับน้ำผักดอง ท่านจึงใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตรว่ามีอะไรกับภิษุณีชื่อว่าเมตติยะซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มฉัพพัคคีย์ฝ่ายภิษุณี จนพระพุทธองค์ต้องทำการสอบสวน^{๕๙}

ครั้งหนึ่ง พวกพระฉัพพัคคีย์โกรธไม่พอใจภิษุอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งจัดเป็นกลุ่มหัวดีด้วยกันคือพวกสัตตรสวัคคีย์ ด้วยการเงื้อมมือจะตบจะตี พวกภิษุสัตตรสวัคคีย์ จึงพากันร้องให้ไปฟ้องพระสงฆ์รูปอื่น^{๖๐} หรือใส่ความกล่าวร้ายว่าภิษุรูปอื่นต้องอาบัติสังฆาทิเสสทั้ง ๆ ที่ไม่มีมูลความจริง^{๖๑}

^{๕๔} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๙๔/๒๗๑.

^{๕๖} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๓๔๐/๔๗๓.

^{๕๗} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๓๓/๕๔๔.

^{๕๘} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๔๐/๒๙.

^{๕๙} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๗๓/๔๑๕-๔๑๗.

^{๖๐} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๕๔/๕๕๙.

^{๖๑} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๕๙/๕๖๒.

แม้บางครั้งเมื่อถูกพวกภิกษุสุปฏิปันโนว่ากล่าวตักเตือนก็จะย້อนว่า เพราะเหตุใดพวกท่านจึงว่าพวกผมว่าไม่มีความละอาย^{๒๒} แล้วพวกท่านดินักหรืออะไรทำนองนี้

อนึ่ง เมื่อสงฆ์จะลงโทษก็จะคัดค้านสารพัด และโดยเฉพาะเมื่อมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระทัฬหฬลบุตรคูกรณีกลับพระหวัคือพวกนี้ก็จะพากันคัดค้านและหาทางก่อความวุ่นวายอย่างเต็มที่และเต็มรูปแบบ^{๒๓} ในส่วนของความประพฤติด้านอื่น ๆ บางคราวเมื่อพระรูปใดถูกพระพุทธรองค์ทรงติเตียนหรือลงโทษพวกพระกลุ่มนี้ก็จะไปถือหางเข้าข้าง หรือเป็นลูกน้องเช่น กรณีของพระอรวิฐฐะที่ไม่เชื่อคำสอนของพระพุทธเจ้า พระกลุ่มนี้ก็จะไปทำญาติติและสนับสนุน เป็นต้น

นอกจากนั้นพระกลุ่มนี้ก็ยังชอบสนทนา (พูดคุย) กันในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมะ คือเรื่องดิรัจฉานกถา ซึ่งมีทั้งหมด ๒๘ เรื่อง^{๒๔} ซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธรองค์ทรงห้าม เป็นต้น

ข. กลุ่มของพระเทวทัตต์ กลุ่มนี้จัดได้ว่าเป็นกลุ่มการเมืองชัดเจน เพราะมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพระพุทธศาสนา คือ ขอเปลี่ยนผู้นำจากพระพุทธรองค์เป็นพระเทวทัตต์ และขอแยกปกครองตนเองต่างหาก ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก^{๒๕} และโทษเช่นนี้พระพุทธรองค์ถือว่าเป็นโทษที่รุนแรงห้ามสวรรค์ห้ามนิพพานเลยทีเดียว ซึ่งแม้พระพุทธรองค์จะทรงบอกว่าเป็นเรื่องของกรรมแต่ในทางด้านการปกครองแล้ว พฤติกรรมเช่นนั้น ถือว่าเป็นอันตรายต่อการปกครองเป็นอย่างมาก

ค. กลุ่มพระภิกษุอื่น ๆ ที่ไม่มีการระบุชื่อ ได้แก่ พระสัตตตรสวัคคีย์และภิกษุชาววัชชีบุตรหรือกลุ่มภิกษุหลาย ๆ รูปที่แสดงพฤติกรรมในการคัดค้านพระธรรมวินัย เช่น กลุ่มพระสัตตตรสวัคคีย์ที่ได้ไปชมมหรสพบนยอดเขาในเวลากลางคืน (หนีเที่ยว) พอชาวบ้านเห็นก็นิมนต์ให้สร่งน้ำ ประแป้งให้ฉันภัตตาหารขนมนมเนยต่าง ๆ จากนั้นก็นำขนมที่ชาวบ้านถวายตอนกลางคืนนั้นมาถวายพระภิกษุในตอนเช้าอีก ซึ่งทำให้เรื่องแดงเกิดการวิพากษ์วิจารณ์การฉันอาหารยามค่ำคืน และถูกตำหนิซึ่งภายหลังพระพุทธรองค์ใช้เหตุนี้เป็นข้อห้ามไม่ให้เหล่าภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล^{๒๖} นอกจากนี้ก็มีการเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ทำให้พระพุทธรองค์จะต้องนำมาเป็นข้อบัญญัติสิกขาบทในเวลาต่อมา หรือมีภิกษุบางกลุ่มชาวเมืองภัททิยะพากันทำรองเท้า

^{๒๒} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๖๗/๕๖๗.

^{๒๓} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๔๗๕/๕๗๗.

^{๒๔} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๐๗/๕๑๗.

^{๒๕} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๔๐๗/๔๔๑.

^{๒๖} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒๔๗/๔๐๕.

และตกแต่งเขียนลวดลายบนรองเท้าสารพัดมีรูปร่างและขนาดแตกต่างกัน^{๒๗} ทำเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นทำบ้าง เป็นบางอย่างทำให้ไม่มีเวลาในการปฏิบัติธรรมจนเป็นเหตุให้พระพุทธรูปองค์ทรงตำหนิ

๔. วิเคราะห์พฤติกรรมของภิกษุต่อกระแสพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

จากการกล่าวมาทั้งหมดตั้งได้อธิบายไว้ในเบื้องต้นนั้น คงจะทำให้เรามองเห็นภาพอะไรสักอย่างเกี่ยวกับสภาพของสังคมสงฆ์ในสมัยนั้นว่าเป็นอย่างไร ซึ่งในทัศนะของผู้เขียนแล้วคิดว่าสังคมทุกสังคมนั้นไม่ว่าจะมีเพียงด้านดีด้านเดียว พฤติกรรมของคนในสังคมนั้นก็เหมือนกับเหรียญ ๒ ด้าน คือ มีทั้งดีทั้งไม่ดีคละเคล้ากันไป ในกรณีของพระภิกษุต่อก็คงจะเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ดี เพราะแม้แต่ในสมัยพุทธกาลเอง สังคมในอุดมคติน่าจะเต็มไปด้วยพระอรหันต์ล้วนเพราะอยู่ในสมัยพุทธเจ้า แต่ความเป็นจริงก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้น เพราะสังคมที่ดีพร้อมบริบูรณ์ก็มักจะมีส่วนที่ขาดอยู่เหมือนกัน

ประเด็นต่อไปที่เราจำเป็นต้องนำมาศึกษาหรือนำมาตั้งเป็นปัญหาถามว่า กรณีที่มีพฤติกรรมของพระภิกษุหัวดีในสมัยพุทธกาลนั้นมีผลกระทบหรือมีภาพสะท้อนหรือปรากฏการณ์ต่อสถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในขณะนั้นหรือไม่ หรือบทบาทของพระหัวดีนั้นมีผลต่อการ จัดระบบหรือทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างในโครงสร้างภายในของสังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล และอะไรที่เป็นปัจจัยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งก็จะต้องนำมาศึกษาเช่นกัน อย่างไรก็ตามเราสามารถสรุปประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการจะศึกษาในบทต่อไปนี้ได้ดังนี้คือ

- (๑) พฤติกรรมของภิกษุดีมีผลกระทบต่อพระธรรมวินัยอย่างไรบ้าง
- (๒) บทบาทของพระพุทธรูปกับพฤติกรรมของภิกษุดี
- (๓) อะไรเป็นเป้าประสงค์ของภิกษุดี
- (๔) ผลของการแสดงพฤติกรรม “ดี”

๔.๑ พฤติกรรมของภิกษุดีกับผลกระทบต่อพระธรรมวินัย

ดังได้กล่าวในตอนต้นว่าสังคมสงฆ์นั้นได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการบรรลุธรรมเป็นหลัก ไม่ได้เป็นการสกัดขึ้นพื้นฐานของการปกครอง หรือเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในแง่ของรัฐหรือรัฐต่อรัฐ แต่การเกิดขึ้นของสงฆ์นั้นเป็นการตอบสนองของกระบวนการรัฐธรรมนูญ คือมีการบรรลุธรรมเป็นจุดเชื่อมต่อทำให้เกิดมีการรวมตัวกันขึ้น แต่ในระยะต่อมา เมื่อมีจำนวนของสมาชิกในสังคมนั้นมากขึ้น จุดประสงค์ของสังคมนั้นก็ค่อย ๆ กลืนกลายจากการบรรลุธรรมมาเป็นการศึกษาหรือควบคุมโดยกฎหรือวินัยของสงฆ์ทั้งนี้ก็เพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ^{๒๘} อันเป็นภาพที่เรามองเห็นว่า การเพิ่มขึ้น

^{๒๗} วิ.มหา.(ไทย) ๕/๒๕๑/๒๒.

^{๒๘} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๙/๒๗-๒๙.

ของหมู่คณะนั้นยากต่อการควบคุม และจำเป็นต้องมีหลักเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาเป็นตัวบังคับและแสดงให้เราเห็นว่าความวุ่นวายนั้นได้เกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันเป็นสังคมของพระสงฆ์นั้นเอง อย่างไรก็ตามในขั้นนี้เราจำเป็นต้องมาพิจารณาว่าพฤติกรรมของภิกษุคือนั้นมีผลกระทบต่อพระธรรมวินัยอย่างไรบ้าง ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าผลกระทบที่เกิดจากพฤติกรรมของภิกษุหัวคือที่เราสามารถมองเห็นได้ ๒ กรณีคือ

(๑) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรของสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือเกิดมีการบัญญัติข้อห้ามต่าง ๆ ขึ้นซึ่งเร็วกว่าพระวินัย ซึ่งพระวินัยเกือบทั้งหมดนั้นได้เกิดมาจากการแสดงพฤติกรรมของเหล่าภิกษุคือนองในแง่เป็นคณะภิกษุที่คือเหล่านี้ก็มีส่วนทำให้เกิดการบัญญัติพระวินัย อื่น การบัญญัติพระวินัยนั้นพระพุทธองค์จะบัญญัติตามเหตุที่เกิด พระองค์จะไม่บัญญัติก่อนเหตุที่เกิด หากมองอีกแง่หนึ่ง กลุ่มพระคือนี้ย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาไปสู่การแยกนิกายในภายหลัง ซึ่งในประเด็นนี้ย่อมก่อให้เกิดโทษมากกว่าประโยชน์ โดยเฉพาะในส่วนพระเทวทัตต์และพวกนั้นดูจะมีอิทธิพลมากต่อระบบการปกครอง หรือความมั่นคงภายในขององค์กรสงฆ์

(๒) ทำให้มองเห็นจุดบกพร่องของคณะสงฆ์ในส่วนของปกครอง ในประเด็นนี้ดูเหมือนว่าพระธรรมวินัยจะถูกกระทบมาก เพราะการเกิดกรณีการละเมิดหรือการโต้แย้ง คือด้านต่อกฎของสงฆ์ยอมทำให้ศาสนาอื่นมองเห็นความไม่พร้อมหรือไม่ปรองดองกันของสงฆ์ หรือสามารถวิเคราะห์เห็นถึงจุดด้อยของคณะสงฆ์ได้ว่า แท้จริงแล้วคณะสงฆ์เองก็ไม่ได้สงบราบเรียบเสมอไปจริง ๆ แล้ว ลึก ๆ ภายในก็มีความวุ่นวายอยู่ แม้จะมีการอ้างว่า การเป็นต้นบัญญัตินั้นไม่ผิดและทำให้เกิดมีข้อห้ามอันเป็นตัวอย่างของหมู่คณะก็ตาม เพราะตามข้อเท็จจริงแล้ว ในแง่ของการปกครอง ปัญหาการไม่เชื่อฟัง การต้อยยอมเป็นสิ่งที่ทำให้มองเห็นว่า การปกครองนั้นยังไม่เข้าไปสู่ส่วนย่อยของสังคมมากนัก

๔.๒ บทบาทของพระพุทธองค์กับพฤติกรรมของภิกษุคือ

พระพุทธองค์ในฐานะของผู้ปกครองสงฆ์ พระองค์ทรงเห็นว่ากลุ่มพระพวกนี้คือ (ถัมภะ) แต่ก็ไม่ได้ทรงปฏิเสธหมดทุกกรณีพระองค์ทรงเห็นว่าคนเราสามารถจะฝึกกันได้ และทรงใช้วิธีการฝึก/สอนเหล่าพวกหัวคือต่าง ๆ เหล่านั้น ในทุกกรณีจนถึงที่สุดถ้าแก้ไขไม่ได้ก็ทรงปล่อยให้ตามยถากรรม แต่ถ้ามองโอกาสพระองค์จะให้โอกาสโดยเฉพาะในกรณีที่เป็นต้นบัญญัติพระองค์ไม่ทรงถือว่ามีความผิดในทุก ๆ กรณี ดังนั้นบทบาทของพระพุทธองค์คือไต่สวน ตำหนิ และสอน ก็ทรงวางอุเบกขากับเรื่องราวเหล่านั้น เช่นกรณีของพระอริฏฐะหรือพระฉินนะที่เมื่อไม่ยอมก็ทรงใช้วิธีการลงพรหมทัณฑ์ในกรณีพระอริฏฐะ ก็ใช้วิธีห้ามภิกษุคบด้วยเป็นต้น จะเห็นว่าพุทธวิธีของพระองค์นั้นมีหลายรูปแบบและทรงแสดงบทบาทของผู้ปกครองได้อย่างเหมาะสมในฐานะที่ทรงดำรงอยู่ในฐานะของผู้ปกครองโดยธรรม

๔.๓ สาเหตุและเป้าหมายของกลุ่มพระดี

ในประเด็นนี้เราต้องการจะทราบว่ามี (๑) อะไรคือสาเหตุให้ภิกษุเหล่านั้นเป็นคนต่อต้านต่อคำสอนของพระพุทธองค์ (๒) อะไรคือเป้าหมายของพระหัวดีเหล่านั้น สำหรับประเด็นแรก สาเหตุของการดีของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์นั้น เราสามารถสรุปสาเหตุได้ดังนี้

(๑) คือเพราะเคยสั่งสมกรรมไว้ เช่น พระอุทายีที่ก่อนบวชเป็นนักแม่นธนู และท่านไม่ชอบอีกา พออีกาบินมาใกล้กุฎก็ทำธนูและยิงอีกาตัดหัวเสียบประจาน หรือกรณีพระฉันทะที่พอทำผิดก็ไม่ยอมรับผิด พอถูกสอบวินัยก็โยกโย้ไม่ยอมรับผิด

(๒) คือเพราะคนอื่น เป็นการดีเพราะอิทธิพลของกลุ่ม ได้รับการชักชวนจากภิกษุรูปอื่น เช่นภิกษุหลาย ๆ รูปที่เปลือยกายเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ หรือการพากันหนีเที่ยวกลางคืน/ฉันอาหารตอนกลางคืนของพระกลุ่มสัตตรสวัคคีย์ เป็นต้น

(๓) คือเพราะไม่รู้ ในประเด็นนี้จะพบมากในกรณีที่ท่านเหล่านั้นไม่รู้ว่ามีสิ่งที่เป็นอาบัติหรือไม่ เช่น กรณีพระธนิยะที่สร้างกุฎด้วยการฉาบโคลน แต่งแต่มีสีสนสวยงาม พอพระพุทธองค์ทรงตำหนิ ก็ไม่ทำอะไร เพราะท่านไม่รู้ว่ามีเช่นนั้น^{๒๔} เป็นต้น

(๔) คือเพราะการได้รับอิทธิพลจากต่างศาสนา เป็นการอาศัยแนวคิดเก่า ๆ ที่ตนเคยเรียนมาแล้วคิดว่าสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่จะเป็นอันเดียวกัน เช่น กรณีพระอรិฏฐะที่เห็นว่าคำสอนของพระองค์นั้นไม่ใช่สิ่งดีเลิศอะไร เป็นต้น

(๕) คือเพราะต้องการขัดแย้งพระธรรมวินัย เป็นการเล็งบาลีเพื่อให้พ้นจากกรอบของการบัญญัติพระธรรมวินัย เช่นกรณีภิกษุเสพสังวาสกับลิงตัวเมีย เพราะคิดว่าจะเป็นอาบัติปาราชิกได้ เฉพาะกับสตรีเท่านั้น หรือกลุ่มพระฉัพพัคคีย์ที่พอพระพุทธเจ้าห้ามอย่างหนึ่งก็ไปทำเสียอีกอย่างเพื่อให้พ้นผิด หรือกรณีของพระเทวทัตต์ที่ต้องการปกครองตนเอง จึงแสดงทิวฐิและสร้างกฎระเบียบขึ้นมา ปกครองสงฆ์เองเป็นการเลียนแบบพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นการดีเพราะทิวฐิและกิเลสของตนหรือดีเพราะต้องการเป็นใหญ่

สำหรับในประเด็นที่ ๒ นั้น อะไรเป็นเป้าหมายของกลุ่มพระหัวดี ก็คงจะตอบได้ว่าเป้าหมายของการดีนั้นก็คือ

(๑) อยากลองเพราะไม่รู้ เช่นอยากรู้ว่าทำอย่างนี้จะผิดหรือไม่ ถ้าไม่ทำก็ไม่รู้ ต้องลองทำก่อนจึงจะรู้ว่าผิดหรือถูก

(๒) ต้องการปกครองตนเอง ซึ่งจัดเป็นเหตุผลทางการเมืองเป็นกลุ่มการเมืองเพื่อสร้างอำนาจและเพื่อให้เกิดการยอมรับในสังคม

^{๒๔} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๗๔-๗๖/๗๔.

- (๓) ต้องการที่จะแสดงทิวทัศน์ที่ตนมีอยู่ว่ามีความเหนือกว่าพระธรรมวินัย
- (๔) เพื่อต้องการให้ตนเองพินิจ ว่าทำเช่นนี้ผิดถ้าทำอีกอย่างนี้น่าจะไม่ผิด
- (๕) เพื่อเอาชนะคนอื่นหรือกลุ่มอื่น เช่นกรณีของพระฉัพพัคคีย์กับพระทัฬหฬลบุตร ซึ่งเป็นคู่กรณี การดื้อนั้น ไม่ใช่เพื่อเหตุผลอื่น นอกจากจะเอาชนะพระทัฬหฬลบุตรเท่านั้น

๔.๔ โทษของการแสดงพฤติกรรมคือ

การดื้อของกลุ่มพระดื้อนั้น ย่อมก่อให้เกิดโทษ ซึ่งเป็นอาบัติบ้าง อภิสมาจาร คือ ผิดมารยาทบ้างตามแต่หนักเบา ถ้าโทษหนักก็อาบัติปาราชิก เช่น กรณีพระฉัพพัคคีย์แนะนำให้อุบาสกคนหนึ่งฆ่าตัวตาย ก็มีค่าเท่ากับการฆ่าคนอื่นต้องอาบัติปาราชิก เป็นต้น หรือกรณีของพระเทวทัตย่อมมีโทษหนักเพราะเป็นอนันตริยกรรมคือทำสังฆเภท ส่วนโทษเบาก็ได้แก่นิสสัคคียปาจิตติย ต้องแสดงคืนอาบัติเป็นต้น ที่จัดเป็นโทษของพฤติกรรมการดื้อของเหล่าภิกษุหัวดื้อในสมัยพุทธกาล

๕. สรุป-วิจารณ์

หากเราเข้าใจถึงคำว่า สรรพสิ่งย่อมเป็นไปตามธรรมชาติและกฎของไตรลักษณ์ คือ สภาพทุกอย่างนั้นย่อมไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่เที่ยงติดถือเป็นของเรา ก็คงจะเข้าใจสภาพของสังคัมโดยทั่วไปว่า มีความวุ่นวายเป็นปกติ ความวุ่นวายนั้นมักก่อให้เกิดความทุกข์สุขลดละเล้ากันไป พระพุทธองค์ตรัสอยู่เสมอว่า อักขาตาโร ตถาคตา ตถาคตนั้นเป็นเพียงผู้บอก ส่วนผู้ที่จะนำคำบอกเล่าสั่งสอนไปใช้นั้น ก็คือสาวกทั้งหลาย พระพุทธองค์ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของพุทธศาสนิกชน ทรงใช้วิธีการต่าง ๆ ในการปกครองอบรมสั่งสอนให้เหล่าสาวกได้นำไปปฏิบัติเพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุข และมีสันติภาพ อิศรภาพในชีวิต

สังคัมทุกสังคัมย่อมมีความวุ่นวายเป็นปกติเพราะมีกิเลสเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์นั้นขึ้น กิเลสทำให้มนุษย์ทำกรรมได้ทุกชนิด และกิเลสนั้นก็มิได้อยู่ทุกยุคทุกสมัย แม้ในสมัยพุทธกาลก็เช่นกัน เราคงไม่ปฏิเสธว่าการเกิดกลุ่มภิกษุหัวดื้อขึ้นมานั้น รากฐานที่แท้จริงก็คือกิเลสเป็นตัวก่อให้เกิด แม้พระพุทธองค์จะทรงวางรากฐานในการกำจัดกิเลสไว้ให้แล้วก็ตาม แต่ก็ปรากฏข้อเท็จจริงว่าในสมัยพระองค์ก็ปรากฏมีกลุ่มที่ไม่ยอมอ่อนน้อมรับเอาคำสั่งสอนเหล่านั้นไปใช้ในการขัดเกลากิเลสและกำจัดอวิชชาเลย มุ่งแต่เพียงก่อความวุ่นวายสารพัด ซึ่งจากการก่อความวุ่นวายของภิกษุคือเหล่านั้น ก็ก่อให้เกิดผลแก่คณะสงฆ์ใน ๒ ด้านคือ

ด้านที่ ๑ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์กร คือ ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ที่พระพุทธองค์ยังมิได้บัญญัติให้มีขึ้นนั้น ให้มีขึ้นและใช้เป็นหลักฐานในการประพฤติของสังคัมในลำดับต่อมา การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้อาจมองได้ว่าเป็นส่วนดีของกลุ่มพระเหล่านี้ แต่ในขณะที่เดียวกันผลจากการ

แสดงพฤติกรรมที่ไม่รู้จักจบสิ้นของพระบางกลุ่มก็ก่อให้เกิดความวุ่นวายแก่หมู่คณะอยู่เสมอ นี้ดูจะเป็นภาพในด้านลบของภิกษุหัวดีได้เช่นกัน

ด้านที่ ๒ ก่อให้เกิดการระส่ำระสายของคณะสงฆ์ในยุคก่อตัว เพราะการกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอะไรใหม่ ๆ ย่อมก่อให้เกิดการโจษจัน วิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอยู่เสมอ หากมองภาพรวมในด้านการปกครองเราจะพบว่าพฤติกรรมของกลุ่มภิกษุหัวดีย่อมเป็นจุดด้อยอย่างหนึ่งของผู้ปกครองได้ แต่ในสมัยพุทธกาลนั้นด้วยพระปรีชาสามารถของพระพุทธองค์ ความวุ่นวายนั้นย่อมยุติลงได้โดยง่าย

จากการมองภาพทั้ง ๒ ด้านนั้น ชวนให้เราเห็นว่า ในยุคแรก ๆ การเกิดของภิกษุหัวดีย่อมทำให้เกิดสภาวะแปลกใหม่ในคณะสงฆ์คือ เกิดมีพระวินัยขึ้น หากไม่มีกลุ่มภิกษุหัวดี หรือต้นบัญญัติเหล่านี้ เราก็คงจะมีแค่พระธรรมเท่านั้น แต่หากมองอีกแง่หนึ่งถ้าไม่มองในด้านที่เป็นคุณประโยชน์ ก็จะพบว่า เพราะภิกษุดีกลุ่มดังกล่าวนี้เอง ทำให้มีพระวินัยขึ้นมากมายหลากหลายข้อจนมองดูว่า สมัยนั้นพวกภิกษุโดยเฉพาะพวกหัวดี ๆ เหล่านี้ คงไม่ได้ทำอะไรกัน ก็จะเที่ยวสร้างอาบัติเป็นอาจินตแทนนั่นเอง

อนึ่ง เมื่อเรามองภาพโดยรวมของปัญหาสังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น หากเราเอาประเด็นดังกล่าวนี้มามองสังคมไทย ก็จะทำให้เราเข้าใจได้เกี่ยวกับความวุ่นวายของคณะสงฆ์ไม่ว่าจะเป็นชาวพาดหัวเกี่ยวกับพฤติกรรมของเหล่าพระภิกษุหัวดีในสมัยปัจจุบันว่า ไม่ได้แปลกแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลเลย หากศึกษาลึก ๆ ในสมัยพุทธกาลเสียอีกที่ภิกษุมีพฤติกรรมดีก็กว่าในหลายกรณี ซึ่งก็จะทำให้เราปลงใจได้ว่าเรื่องราวเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดาเป็นของที่เคยมีมาแล้วในอดีต

อีกประการหนึ่งเมื่อมองภาพในสมัยพุทธกาลแล้วก็หันมามองภาพในสมัยปัจจุบัน เราก็อาจจะนำเอาข้อบกพร่องในอดีตนั้นมาปรับประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ปัจจุบันได้ เพราะแม้พระบางรูปจะดี แต่ก็ไม่มีการสามารถทำอะไรได้เนื่องจากมีอำนาจแฝงของคณะคอยปกป้องคุ้มครองอยู่ หากมองในแง่ของพระวินัยเราก็คงจะปลดระวางความคิดที่จะเป็นตัวกันให้เราไม่เกิดความกล้าในการจัดการกับปัญหาที่เห็นได้จากระเบียบวิธีการตัดสินที่พระพุทธองค์ได้ตัดสินวางรากฐานไว้แล้วในอดีต

อนึ่ง เมื่อศึกษาเรื่องราวเหล่านี้เชื่อว่าย่อมจะมองภาพของเหล่าภิกษุสามเณรในแง่ของพุทธธรรมศาสตร์เชิงพุทธได้ตรงตามข้อเท็จจริงมากขึ้นว่า เชื่อว่าเป็นพระใช้ว่าดีทั้งหมดเพราะพระที่ดีย่อมมีอยู่มากนั่นเอง

* * * * *

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**, ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับ สยามรฎจเตปิฎก ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **ภิกษุณี พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- _____. **อสีติมหาสาวก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____. **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.